

KNÖLSVANINVENTERINGEN I VÄSTMANLAND 1973

Lars Lindell

Inventeringens uppläggning

Att just knölsvan (Cygnus olor) utsågs till lokal inventeringsart i Västmanland hängde bl.a. samman med att arten visat tämligen dålig reproduktion under senare år. Bobygandet och ruvning har försiggått normalt, men häckningarna har ofta inte lett till resultat.

Liksom i övriga delar av landet har knölsvanen expanderat kraftigt, och finns nu inte bara vid landskapets slättsjöar utan också i Bergslagsområdet. Huruvida detta är en följd av en uppgång i numerären, eller en utflyttning av befintliga bestånd, är tveksamt. Klart är dock att flera slättsjölokaler nu hyser färre häckande par än tidigare.

Inventeringsplanerna initierades av VF:s rapportkommitté för Västmanland och bekantgjordes genom upprop i VOF:s Kontaktblad nr 1973:1. En artikel med upprop om rapporter rörande häckande knölsvanar var införd i VLT under sommaren 1973. Till ett dussintal ornitologer sändes personliga brev från övertecknad med begäran om hjälp i inventeringen. Dessutom spreds upprop om undersökningen på flera föreningsmöten. Rapporter inkom från 17 personer, av vilka ett par har redovisat inventeringsresultat som representanter för lokala grupper.

Utbredning och tidigare förekomst i Västmanland

Knölsvanen företräder en palearktisk faunatyp med vidsträckt, men diskontinuerligt utbredningsmönster i den tempererade regionen; häckar på Brittiska öarna, i södra Skandinavien, norra Tyskland, från Svarta havet till Turkestan, i Mongoliet och trakten av Ussuri. Arten är en stann- och flyttfågel som blott fåtaligt når ned i det subtropiska området om vintern.

I Norden har knölsvanen en mellanboreal utbredning. Arten har ökat avsevärt under senare år tack vare fridlysning (från 1926) och gynnsam klimatförändring.

I litteraturen hör Västmanland till de fåtal landskap som inte begåvats med någon lokal faunasammanställning och uppgifter om knölsvanens invandring i landskapet i senare utkommen litteratur (1940-60-talet) är så gott som obefintliga. Den äldsta påträffade uppgiften om artens förekomst finns i Våra fåglar i Norden III, där det anges att Sven Ekman i sin utredning över knölsvanbeståndet i Sverige 1921 uppskattar den mellansvenska stammen till 225 häckande par, varav på Upplands Mälarstränder kommer 70, på Södermanlands 25 och på Västmanlands 5 par.

Otvetydigt hade knölsvanen sina första fästen i Västmanland i Mälarre-
gionen, vilket hör samman med artens ursprungliga starka fäste vid Hjäls-
taviken. Dess vidare expansion i landskapet verkar ej finnas belagd i
litteraturen.

Nuvarande förekomst

Inventeringarna har givit en tämligen ojämn bild av knölsvanens före-
komst i Västmanland. Av inkomna rapporter kommer endast två stycken
från landskapets västra halva (Hällefors, Nora, Kopparberg och Örebro
kommuner). Därav följer att artens förekomst i dessa delar av landska-
pet i mycket fortfarande är okänd - om man utgår ifrån att de utebliv-
na rapporterna kan tolkas som brist på rapportörer och ej på svanar.
I de östra delarna av landskapet torde dock de flesta paren ha regist-
rerats och i Surahammars och Hallstahammars kommuner har sannolikt full-
ständig täckning erhållits.

Det kan synas egendomligt att kommungränserna används i detta samman-
hang, då dessa på intet sätt är definitiva för framtiden. Då dock flera
ornitologer och föreningar arbetar kommunvis har jag ansett det lämp-
ligt med dessa gränsdragningar åtminstone denna gång.

A. HÄLLEFORS

Ingen häckning känd. Flera fynd f.ö.

B. NORA

Inga rapporter.

C. KOPPARBERG

Inga rapporter.

D. LINDESBERG (västmanlandsdelen)

Lindesjön, strax SV Lindesberg: 1 häckande par med 2 ungar som
resultat.

Råsvalen norr om Lindesberg hyste 1 par, vilket fick 4 flygga ungar.

Dammsjön, Stråssa: 1 par med okänt antal ungar.

I Norrsjön, Löa, fick 1 par en unge.

Morskogasjön: 1 häckande par.

Svangölen, inom Grimsö forskningsområde, hyste 1 häckande par.

E. SKINNSKATTEBERG

I Nedre Vättern, en utbuktning av Hedströmmen söder om Skinnskatte-
bergs samhälle, häckade 1 par och fick 5 ungar.

Spaden, öster om Heds kyrka, har tidigare hyst 1 par, men under 1973
fanns ej arten i sjön.

F. ÖREBRO (västmanlandsdelen)

Inga rapporter.

G. ARBOGA (västmanlandsdelen)

Inga rapporter.

H. KUNGSÖR (västmanlandsdelen)

Inga rapporter.

I. KÖPING

I Galten, Mälaren, SV om Broholmen fanns 1 häckande par.

J. NORBERG

Knölsvanar har iakttagits vid flera sjöar, men någon häckning har ej kunnat konstateras.

K. FAGERSTA

Inga rapporter.

L. SALA

I Rörbrosjön fanns inga svanar 1973, men arten har tidigare häckat.

I Toften observerades endast en ensam svan. 1968 konstaterades 1 häckning.

I Fläcksjön noterades 1 par med 3 pulli och därtill fanns två par utan ungar. Såväl 1970 som 1971 häckade 1 par i sjön.

Gussjön betraktas allmänt som en klassisk knölsvanlokal i Västmanland. Knölsvanen häckar dock i tämligen varierande antal och tillika med mycket olika resultat. När de första svanarna koloniserade sjön är obekant, och de tidigaste förekomsterna som nu rapporterats är 10 häckande par 1959. 1965 fanns i sjön 16 bon, vilket är det största antal som konstaterats. Under de senaste åren har arten häckat i följande antal: 1970 (1 par), 1971 (3 par) och 1972 (4 par). 1973 häckade 5 par knölsvan i sjön, vilka erhöll 3+3+4+5+6 pulli. Sjön hyser dessutom varje år 30-40 översomrande ex.

Stävresjön, ca 10 km V om Sala, hyste 1 häckande par med 3 pulli. Åven 1972 häckade 1 par.

I Gorgen, SV om Västerfärnebo, skred 1 par till häckning, men övergav boet då vattenståndet sjönk.

Hörendesjön: 1 par iaktogs, men någon häckning konstaterades ej.

Bysjön: Ingen häckning. 1972 häckade dock troligen 1 par.

Tappebosjön hyste 1 häckande par, vilket fick fram 5 pulli. 1972 fanns 1 par på lokalen, men häckade ej.

Långforsen uppvisade 1 par med 6 pulli i juni. I augusti endast 2 pulli kvar. Har häckat regelbundet, dock inte alla år, under senare tid.

I Lergroparna i Sala påträffades inga svanar. 1969 hittades dock ett bo.

Storsjön, Möklinta: 3 par med 1+5+6 pulli, samt 1 par utan ungar.

Hallaren: 1 par, samt 1 ensamt ex. Inga pulli 15.6.

Villingen. Inga svanar.

Storån. 1 ad 31.5.

Storåns utlopp i Ingboviken: 1 ad 16.6.

Ljömsebosjön. Inga svanar.

Hällsjön (Mök s:n). Inga svanar.

M. SURAHAMMAR

4 häckningar. Se den separata, detaljerade rapport, som följer i detta häfte.

N. HALLSTAHAMMAR

Samtliga strandområden mot Galten, Mälaren, har genomsökts: vid Billingens stränder i Mälaren häckade 2 par.

Sjön Freden, vid Strömsholm, hyste 1 häckande par.

Lagårdssjön: Under åtminstone 1950-talet fanns häckande svan i sjön. 1973 häckade inte arten.

O. VÄSTERÅS

I Asköviken häckade 2 par, liksom under 1971-72. 1970 häckade inte arten och under åren 1964-69 fanns 1-3 häckande par. Under 1950-talet hyste lokalen 4-5 par.

Ridön i Mälaren uppvisade i juli 2 par med ungar.

Hässlösundet i Västeråsfjärden hyste 1 par, vilket sannolikt lyckades med häckningen. Knölsvan har häckat i sundet åtminstone sedan mitten av 1940-talet.

Kring Ängsö i Mälaren påträffades 2 par med 4+2 pulli. Dessa par häckar dock inte i arkipelagen utan härstammar sannolikt från Kungsårafjärden och Ängsösundet.

I Frövisjön utanför Skultuna konstaterades för första gången en lyckad häckning med 2 ungar som resultat. Under åren 1953-72 har arten vissa år gjort häckförsök, 1965 med 2 par.

Från Hällsjön, N om Skultuna, rapporteras 1 par som misslyckades med häckningen.

Reproduktion, störning, konkurrens

I samband med inventeringen 1973 har inga direkta reproduktionsstudier gjorts, men i rapporterna från tidigare år finns en del intressanta uppgifter. Framför allt i Gussjön har arten genom sin stora täthet och sjöns litenhet varit lätt att följa. 1965 fanns som tidigare nämnts hela 16 bon, men under åren 1967-69 minskade beståndet betydligt och nådde botten 1970 med 1 häckande par (jmf Asköviken!). 1968 dog 20 av svanarnas ungar och 1969 fick de ca 10 svanparen i sjön fram endast 2 flygga ungar. Några av de döda svanungarna undersöktes, men åtminstone hittades inga yttre skador, vilket utesluter mink och räv som dödsorsaker. 1968 drabbades Mellansveriges knölsvanungar generellt av stor dödlighet. Genom ringmärkningar vet man att våra häckande svanar till stor del

övervintrar i Öresund, och enligt vissa uppgifter skulle ungfågeldödligheten sommaren 1968 kunna vara följden av förgiftningar av de gamla fåglarna i vinterkvarteren.

Sammanställningen över knölsvanens förekomst i Surahammars kommun visar också en dålig reproduktion, men någon direkt orsak har ej påträffats. Undersökningar av de skånska och blekingeka bestånden visar liknande tendenser, med markanta minskningar under de senaste 5-10 åren (Nilsson 1973).

I grannlandskapet Dalarna kan knölsvanens dåliga reproduktion i stort sättas i samband med snösmältningen och Dalälvens vårflod, vilken resulterar i att de flesta bona sköljs över och går förlorade (Bylin 1973).

Några störningar av häckande svanar synes inte förekomma av betydelse. Arten förekommer nästan uteslutande i tämligen igenväxta miljöer och några konflikter med det rörliga friluftslivet kan knappast uppstå. Att knölsvanen dessutom hos allmänheten åtnjuter popularitet och symboliserar en idyll borgar säkert för att arten får vara i fred.

Från framför allt ornitologer i Ramnäs och Virsbo har pekats på att lokaler i dessa trakter där knölsvanen tidigare har häckat, numera i stället hyser kanadagås. Det ligger då nära till hands att fråga sig om det uppstått ett konkurrensförhållande mellan dessa båda arter? Skulle de färre knölsvanhäckningarna i Mälaren, sedan kanadagåsen invandrat, tyda på samma sak? Några undersökningar rörande förhållandet knölsvan-kanadagås finns ej att tillgå, men i Kalmarsund har förhållandet mellan grågås och kanadagås studerats, vilket snarare visar fördelar än nackdelar för grågåsens del (Fabricius et al. 1974).

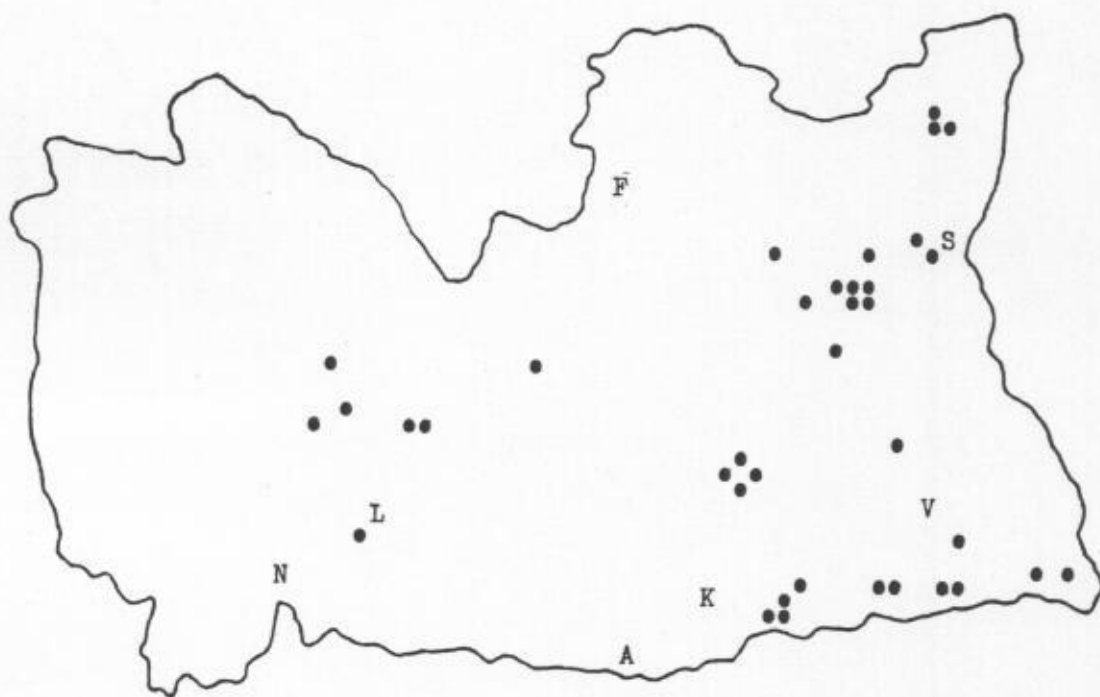
Sammanfattning

Vid inventeringen av knölsvan 1973 konstaterades 37 häckningar. Dessa är i stort sett koncentrerade till östra halvan av landskapet. Betydande inventeringsluckor finns dock och gissningsvis finns ytterligare åtminstone ett tjugotal par. En ökning av antalet par bör vara möjlig då lämpliga häckningemiljöer inte torde utgöra någon begränsande faktor. Någon jämförelse med tidigare års bestånd är svår att göra, då uppgifter rörande knölsvanens tidigare utbredning i Västmanland är få och knapphändiga.

Slutligen riktas ett tack till de som deltagit i inventeringen: Ola Almqvist, Birger Andersson, Erik Andersson, Olle Bjurman, Stefan Björklund, Anders Carlsson, Carl-Ivan Carlsson, Kjell Eklund, Arne Eklöv, Sven Ene-garn, Bertil Eriksson, Leif Eriksson, Lennart Eriksson, Claes Karlsson, Hans Karlström, Inge Larsson, Sören Larsson, Inga Lindell, Sören Nordström, Per Olsson, Arne Persson, Valfred Pettersson, Thomas Skoglund, Tom Sävström, Harald Wederus och Gunnel Zeidlitz.

L i t t e r a t u r

- BYLIN, K. 1971. Knölsvanen i Dalarna - några outredda problem. Meddelanden från DOF 1971:1 (stencil).
- 1973. Knölsvanen Cygnus olor i Dalarna. Meddelanden från DOF 1973:2 (stencil).
- FABRICIUS, E., BYLIN, A. m.fl. 1974. Intra- and interspecific territorialism in mixed colonies of the Canada Goose Branta canadensis and the Greylag Goose Anser anser. *Ornis Scandinavica* vol.5:25-35.
- NILSSON, L. 1973. Det häckande beståndet av knölsvan Cygnus olor i Skåne och Blekinge 1972. *Vår Fågelvärld*, 32:115-119.
- WALLDEN, B. & CURRY-LINDAHL, K. 1958. *Natur i Västmanland. Nordens fåglar i färg*. 1967.
- Våra fåglar i Norden III*. 1946.

Figur. Knölsvanen i Västmanland 1973.
Prick anger häckande par.